
VITA

EGY VITA SZEMÉLYES TANULSÁGAI — AVAGY MIRE IS JÓ (VAGY HASZONTALAN) A PSZICHOLÓGIA?

BARÁTH ÁRPÁD

Figyelmesen követtem a *Híd* hasábjain egyre zajló vitát, amelyet a múlt év júniusi számában leköszölt, „*Boszorkányper*” a társadalommal? című vitairatom váltott ki, Hódi Sándor *Magatartásformák és társadalmi viszonyok* (Forum, 1983) című művével kapcsolatban. A több tekintetben érdekes és jó néhányunk számára, hiszem, tanulságosnak mondható vitacikkek és hozzászólások láncolatába mindeddig nem kapcsolódtam „vissza”, mégpedig három főbb okból. Elsősorban is azért, mert egy ismerősöm hátba vágott...! Ez pedig úgy történt, hogy tavaly októberben, egy szerda délután összefutottam az utcán régi — szakmáját illetően „nem pszichológus” — ismerőssémmel, aki meleg, kissé hosszadalmasnak tűnő és részvételtjes kézszorogtatás után (ez utóbbira csak később jöttem rá), szemét szomorkásan rámfüggesztve, kihúzta táskájából a *Híd* szeptemberi számát, kérdvén: „Olvastad...?” Tudván, hogy Hódi kolléga válaszcikkéről van szó, igenlően bólintottam. „Nos, öregem, te kezdted ezt a „*gladiátorosdit*”, folytatta ismerősöm figyelmesen kihangsúlyozva az utóbbi szót, „most tessék, itt van, most már folytasd is!... *Kell és van is mivel!*” És biztatólag, barátságosan, részvétének mintegy közvetlenebb formát adva, jól megdöngötte a hátamat. A továbbiakban azután elmondta, hogy „nem pszichológus” létere vajmi kevés avatottsággal tud beszélni a pszichológia „dolgaiba”, de őszintén bevallja, hogy itt is és egyébként is „... a pszichológiából számára felettébb és mindig is az a legizgalmasabb, amikor maguk a pszichológusok jól *összszemarakodnak*”. (Kiemelés tőlem.) Hogy eleve mi készítette kedves ismerősömet ilyen „voyeur” álláspontra a pszichológiával szemben, nem tudom, eszembe sem jutott megkérdezni, mert abban a pillanatban hátveregetése már javában az agyamat döngölte — természetesen koponyán belülről...

Már akkor kezdett bennem ágaskodni a sejtélem, hogy Hódi Sándor szövegében forgó *művére* irányított észrevételeim és értékeléseim — legyenek azok pozitív vagy negatív töltésűek, „vonzók” vagy „taszítók”,

„objektív” vagy „szubjektív” meglátások, mindegy! — az elkövetkező viták és hozzászólások során vagy mindenesetül el lesznek hallgatva netán azon jelisével, hogy „részletkérdések”, vagy pedig eredeti szándékomtól és mondanivalómtól olyannyira eltérő fogadtatásban és (át)értelmezésben fognak napvilágot viszontlátni, hogy saját „édes szülőjük”, azaz jómagam, sem tud(ok) majd rájuk ismerni. Azaz kezdtem rádöbbenni azon tényre — amely a későbbiek során tetemesen be is igazolódott —, hogy eredetileg és lényegében *könyvkritikának* indított gondolat-szerelvényem mindenesetül, Hódi kolléga válaszirata után, egy olyan vágányra került, amelyre legkevésbé számítottam. Ez az a vágány, amit fentebb említett ismerősom „gladiátorosdinak” nevezett, mások a „személyeskedések mélykútjának”, ismét mások a „pozitivizmus-humanizmus (nem épp dicső fegyverekkel kezdett) párbajának” jellemezték, avagy hasonlók. A Hódi kollégám által felvázolt, minden elismerést kiérdemlő *gúnyrajz*, úgy „szakkritikámról” (idézőjel Hódié), mint az általam netán vérmesen pártfogolt „pozitivizmusról”, pedig egyre inkább rám nehezült, mint valami rémálom. „Lidércnyomottan” várahoztam, hogy majd csak más irányt (is) vesz a vita a „pozitivizmus-humanizmus” kutyaszorítójából; vártam azt, amit Hódi kolléga netán tőlem várt; tehát azt, hogy egy elkövetkező, tőlem „humánusabb” és munkásságában „szakavatottabb” hozzászóló „... mikor tér rá a mű érdemi mondanivalójának értelmezésére vagy értékelésére; mikor fejt ki saját elképzeléseit; mikor szegezi szembe *saját gondolatait* (Hódiéval), ha meglátásai(val) nem ért egyet...” (idézet Hóditól). Egyszóval várahoztam, hogy megtudjam mások tollából is: valójában a főbenjáró „bűnöm”; mi az a mű „lényegi mondanivalójában”, amely mellett, a szerző szerint, „elmentem”, amely felett „átsiklottam”, mert netán „az eszmei-gondolati tartalom nem érdekelt volna különösebben, vagy azért, mert valami másra figyeltem mindvégig”...? Ebben a töprengő várakozásban telt el vagy hat hónap, amely időközben a megjelent vitairatok és hozzászólások, igaz, nemigen hoztak magukkal újabb adalékokat a „mű mondanivalójának értelmezésére vagy értékelésére” vonatkozólag, de annál inkább alapot és alkalmat adtak számomra, hogy átgondoljam úgy szerzőik, mint jómagam mondanivalóját is egy újdonsült helyzetben, amelyet Hódi kolléga nagy előszeretettel és eszmei-ideológiai fegyvercsörtetéssel válaszcikkében a „pozitivizmus és humanizmus vitájának” nevezett el.

Harmadik s egyben legkomolyabb okom az eddig lezajlott vitától való tartózkodásra pedig személyi eredetű és természetű. Mondhatnók, hogy egy olyan érzékeny *emberi* „fájópontról” van szó, amely megítélésem szerint perdöntő behatással volt az egész vita hangvitelére, tartalmára, a jelzők és kiragadott idézetek körforgására stb., s nem utolsósorban a rólam mint macskakörmözött „szakkritikusról” beállított gúnykép felvázolására holmi közhelynek vélt „pozitivizmus” (olvasd „anti-huma-

nizmus”?) hirdetőoszlopán. Arról van szó, hogy egyébként mélyen tisztelt kollégámat, a szóban forgó szerzőjét, Hódi Sándort, minden jel szerint részemről fájó sérelem érte. Hogy ez a sérelem sajnálatos módon és visszavonhatatlanul cikkem bevezető szakaszaiból származik-e — ahol talán egy kissé szokatlan és durva módon, de minden rosszállás vagy elbűvöléstől mentesen, elsősorban is a mű íróját, Hódit, igyekeztem bemutatni úgy, ahogy én látom —, avagy más részekből-e, azt sajnos jelen pillanatban nem tudom. De talán nem is fontos. Tény az, hogy Hódi kolléga félremagyarázhatatlan ellenségeskedést érzett ki és élt át egész cikkemből, amely érzésének őszinte, nyílt hangot is adott válaszcikkében, mondván: „Lehetetlen volt fel nem ismer-nem, hogy Baráth Árpád valamiért nagyon neheztelt — haragszik? — rám. Csak nem az általa olyannyira elmarasztalt bácskai olvasóim kö-reében szerzett ‚sikereimet’ nehezményezi, akik szerinte még hivatásunk nevét sem tudják tisztességesen kimondani?” Míg az itt beszűrt zárógon-dolat egy éppenséggel Hódira (és *nem* pedig a „bácskai olvasókra”!) vo-natkozó kritikai megjegyzésem tendenciózus és logikailag igen-igen át-látszó kiforgatása, az ezt megelőző — egyrészt nevelés, másrészt vi-szont sajnálatos — feltevéseivel valóban nem tudok mit kezdeni. Még most sem, immár hathónapi távlatból. Egyre azon töprengök és töp-rengtem eddig is, hogy hogyan is lehetséges (vagy „kellene”?) egy olyan emberhez közelíteni *kritikával*, aki olyannyira „vérg sértődős”, hogy, amint a szólás mondja: „ágyúval megy még a verebekre is”. Mi a teendő akkor, ha egy olyan illetőről van szó, mint pl. éppenséggel tisztelt Hódi kolléga személyében, aki jómaga olyan vitriolos kritikákat zúdít mások fejére, hogy ott jó sokáig „friss hajzat” nemigen nő ki?! Kétségtelenül nehéz és elgondolkodtató eset, s főként akkor kényes, amikor az ember saját bőrét viszi vele vásárra . . .

Ennyit egyelőre az e szakvita számomra egy s más markánsabb és általánosabb tanulságairól. Az alábbiakban két dologgal szeretnék hoz-zájárulni az eddig elmondottakhoz: elsősorban is, volna egy-néhány sze-mélyes szavam — avagy, mint divatos mondani, „nyílt levelem” — bírálóimhoz, mindegyikhez külön-külön. Erre hozzászólásaikkal és sze-mélyemre vonatkozó utalásaikkal valóban lekötöttek. Másodsor ped-ig, volna néhány röpké eszmefuttatásom az egész vita „menet-közben-váltott” témájával kapcsolatban, amelyről már minden egyes vitázónak bőséges alkalmá volt felkészülten, céltudatosan és választékosan disku-rálni (vagy éppen „monologizálni”, ha úgy tetszett), csak éppenséggel én maradtam kurtán. A vita során nagy előszeretettel ápolt „pozitiviz-mus-humanizmus” kérdéséről van szó a modern pszichológiában. (NB. Pusztá kíváncsiságból megvizsgáltam, hogy nevemet az eddigi négy vi-tázó összesen 44-szer vette tollhegyre, és pedig kizárólagosan pozitívizi-mussal „gyászkeretelve”. Az összesen négy vitázó/hozzászóló kb. 8 ezer szóból álló szövegében, ami úgy 22—23 folytatolagos, azaz 44 so-

ros, nyomtatott *Hid*-oldalszámot tesz ki, becses nevem oldalanként kb. kétszer is idéztetik. Ilyen „deviánsan” magas idézetgyakorisági mutató pedig már önmagában is arra készítet, hogy végül én is, jómagam nevében!, szót kérjek az egyébként engem is feszegető elméleti-ideológiai vitában.)

*

Hódi Sándornak:

Kedves Sándor!

Elsősorban is végtelenül sajnálom, hogy — nem ismervén saját tapasztalatból kritikai bíró- és tűrőképességedet — vitairatommal, akarva, nem akarva, mélységesen megbántottalak. Ami művedet illeti, az eddigi vitákból, valamint könyved újraolvasásából nyert (frissebb) tapasztalatok alapján elmondhatom, hogy a *vele* kapcsolatos nézeteim és bírálataim, lényegüket tekintve, továbbra is változatlanok, ha egyazon kritériumok szerint ítélek, amelyeket elsődlegesen, tehát vitairatomban kiválasztottam és szemmel tartottam. Ami lényegesen változott bennem, azt nevezhetném „látótér-szélesedésnek”, úgy a művel, mint Veled, szerzőjével kapcsolatban. Hasonló helyzet ez, mint amelyet műértékek befogadásánál általában tapasztalunk: minél többet fürkészünk, hallgatjuk vagy éppen tapogatózunk, annyival többértűen „olvashatjuk”, annyival változékóbb kritériumok szerint közelíthetjük vagy éppen távolodhatunk tőle. Ergo, jelen pillanatban művedről is többfajta, rétegezetebb kritikát is írhatnék, amelyeknek valahány *igaz* is lenne, *attól* függően, hogy mily szubjektív élményhalmazomat kívánnók kifejezni és mi okkal-céllal.

Vitaválaszoddal tetemesen vissza- és agyonsértegetté, egyrészt számomra (is) felfogható okkal-joggal, másrészt viszont oktanul. Nem tudom, hogy „mérkőzésünknek” eddig 1:1-e az „eredménye”, ez itt és most nem is igen érdekel. Tény az, hogy az elmondottak és megtörténtek nyomán eszem ágában sincs többé perlekedni sem Veled, sem pedig másokkal számomra egy olyan „fantom-pozícióból” — gondolok itt az etikai pozitívizmusra —, amelyet a lábam elé próbáltál rakni. Ami itt leglényegesebb, azok a következők: véleményem szerint, válasziratodban úgy a „pozitívizmus”, mint a „humanizmus” fogalmát — és ebből kifolyólag ütközőpontjait — igen-igen egyoldalúan kezeled. Mert, tudomásom szerint, egyiknek is, másiknak is, bizonyos etikai kivetüléseken kívül, még számos válfaja van! Mi több, nem vagyok biztos benne, hogy a „klasszikus”-nak nevezhető Comte-féle tudományos pozitívizmus a maga sajátos és ma már főként átlátszó „tény-fetiszmusával” — azaz kvázi objektívizmusával, „értékmentességével” —, amely, úgy érzem, itt is és másutt is kritikai fejtegetéseidnek legfőbb mozgatója, még ma

is az a „fenevad”-e, amelytől a humán tudományokat, legfőként a pszichológiát és szociológiát féltetni kellene. Megszűnt „fenevad” lenni elsősorban is és már jó ideje a tudományok egyik legezszaktabb ágazatában, mint jómagad is tudhatod, az atomfizikában. S ennek ellenére te még mindig azt hangoztatod, hogy a „pozitivisták” azok, akik megvannak „szédülve” a „tudomány redukcionista, fizikalista modelljének régi természettudományos sikereitől”, hogy „...Kutatásaikban és feltevéseik igazolásában kizárólag tudományos közösségük technikai eljárásait, metodológiai kívánalmait tartják szem előtt, függetlenül attól, hogyan s miként alakulnak egyébként a világ dolgai” stb. Nem tagadom, ilyen „Süsü-sárkányok” zömmel vannak a tudományos kutatások zugaiban. Csak egy, amit kétlek: miért éppen a „tudományos kutatásoknak” nevezett zugokba tömörülnének ilyen „pozitivistá Süsü-sárkányok” legnagyobb zömmel? Szerintem ilyen élőlényekkel jócskán telítve vannak, ha akarod, még a művészetek is — most is és a múltban is —, csak ott másként hívják őket! Kettő, s ebből kifolyólag nem vagyok biztos abban, hogy mindazt, amivel te vitatkozol a „humanista pszichológia (szociológia)” lobogója alatt, egyáltalán lehet-e pusztán „pozitivizmusnak” nevezni. Az az érzésem, hogy ez alá az „esernyő” alá mégsem lehet mindent alábújtatni, bármely terebélyes is legyen. S végezetül, ha már a „pozitivizmus” leple alatt egy olyan ideológiát látsz, ami, mint mondod, „megfosztja a társadalomtudósokat a társadalmi valóság kutatásának és megismerésének lehetőségétől”, akkor mi az a fészkes fene, amivel az a tömérdek, szerinted elvakult, közömbös, „fach-idióta társadalomtudós” foglalatoskodik? Gombaszedéssel? Paracicsomfőzéssel? Szerinted: „pseudotudománnyal”. Jó! A „társadalmi-emberi problémák megkerülésével”, a „metodológiai elvek abszolutizálásával”, a „tudomány felparcellálásával” stb. stb. Rendben van! De hát akkor *hol* az a „fenevad”, *ki* az, *mi* az, ami tudományos „pozitivizmus”-nak álcázva magát (de nyilván nem az!) tizedel és pusztít itt közöttünk, bénítva a társadalomkutatók agyát, kezét vagy éppenséggel száját úgy, hogy „lerágott csontokkal” is beérik...? Meggyőződésem szerint azt, amit te félsz, nem „pozitivizmusnak” hívják, hanem már igen régen és igen egyszerűen úgy, hogy — HATALOM. Én is félek tőle, valahányan félünk tőle; ki ettől, ki attól a formájától... A hatalom hódolói, játékszerei, eszközei és áldozatai pedig igen-igen váltakozó alanyok vagy éppenséggel társadalmi intézmények. Közös nevezőjük csak egy van: *alkutya* egyéb más, bármely más erőviszonyokban. Na most, számomra egyik legsajnálatosabb tudománytörténelmi tény az, hogy amíg a közelmúltig — gondolok itt a 60-as évek elejére — a legkülönbözőbb okkal s indokkal hajtott társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai stb. *hatalmi versengések* egyik legfőbb csatlósa a racionális technológiai pragmatizmus volt a maga sajátságos „tudományos pozitivizmusával”, addig napjaink hatalmi versengéseiben az egyre-másra felfelé ívelő

csatlós-serég mind nagyobb előszeretettel a „humanisztikus irányulás...” jeligéjét hangoztatja. Egyik legmarkánsabb példája ennek a törtéetésnek egy „*humanisztikus kapitalizmusnak*” nevezett gazdasági modell, amelynek képviselői éppenséggel az egyéni alkotóképességek kiaknázásával ígérnek paradoxális módon „biztosítást” a mai modern (fejlett) tőkés társadalmak „zavartalan”, ún. „ön-szabályozott”, de lényegében fejlődésmentes jövőjének! A „humanisztikus irányulás” egyéb más paradoxonjaival pedig éppenséggel a pszichológia területén találkozunk, no de erről majd valamivel később szólok.

Még egyszer gratulálok munkádért: ha nem találtam volna érdemlegesnek, nem is vesződnék vele annyit — immár másodízben. Harmadízben, remélem, majd már élőszóban (is) folytathatjuk. További sikeres munkát kívánok!

Barátsággal üdvözöllek: B. Á.

*

Varga Zoltánnak:

Kedves Zoltán!

A vitában való részvételeddel épületesen bizonyítottad, hogy a „pszichológia dolgai” nemcsak a pszichológusok „házatája”. Tragikus lenne, ha az volna! Örültem, hogy hozzászólásoddal éppenséggel az irodalom és pszichológia határvonalait érinted, többek között. (NB. Igaz, hogy egynéhány helyen megkérdőjelezed bújtatottan jómagam irodalmi „érett-ségét” egy ilyen vitához való kiállásra — amely feltevéssé netán jogos is, hisz itt én vagyok a laikus, nem Te.) Valahogy én is úgy vagyok az irodalommal, mint Te a pszichológiával: „...laikusan és türelmetlenül” várakozom már jó ideje valamely idevágó szakvitára, főként olyanra, ami nem egy kimondottan szakfolyóirat oldalain folyik sem irodalom-elméleti, sem pedig pszichológia-elméleti szempontból.

Véleményem szerint azonban kissé (itt) elnagyoltad az irodalom és pszichológia érintkezési, illetve különbözőségi pontjait, ami pedig lényeges kihatással van a Sándor művéhez való globális hozzáállásra. Mondod, hogy a pszichológia, a szociológia mellett, sok vonatkozásban ősenek tekintheti az irodalmat: Léven tárgyuk azonos. Már mint az ember, pontosabban az emberi kapcsolatok és az ember belső világa.” Különbséget mindenekelőtt a (közös tárgyaikhoz való megközelítési módjában látsz.

Számomra két dolog problematikus itt. Elsősorban az, hogy a közül a rengeteg sok „pszichológia” közül melyek lennének azok, amelyek éppenséggel az irodalomból fakadtak. Ha azt mondod, hogy az ún.

ego- vagy élménypsichológiákra gondolsz, egyezem, hogy az irodalommal és általában a művészetekkel való kölcsönös takarásuk rendkívülien terjedelmes és sokrétű. De viszont a pszichológiai ágazatok jó részére vajmi kevés bizonyossággal mondhatjuk, hogy bármilyen közös „tárgyuk” lenne az irodalom és a művészetek együttesével. Gondolok itt a „modern” pszichológia mindazon ágazatára — a neuropszichológiától a személyiség pszichológiájáig —, amelyek éppenséggel a tudományos, nem pedig a költői gondolkodásból sarjadtak. Avagy éppen közgondolkodásból, azaz világnézeti-ideológiai-filozófiai köztudatból és értékéletrendszerekből (mint pl. a szociálpszichológia), ami pedig éppannyira különböző episztemológiai kerete az emberi megismerésnek és társadalmi gyakorlatnak, mint a tudományos gondolkodás.

A másik talán ettől sokkal komolyabb probléma pedig a tudományos pszichológiai ismeretek, felismerések és adatok, hogy úgy mondjam, „hasznosítása” és „hasznossága” irodalmi vagy egyáltalán művészeti-esztétikai szinten. Ugyanez a probléma a pszichológiai tudományos adatok általánosításával fenomenológiai szinten, azaz ezek „kiaknázásával”, „lefordításával” az egyedi vagy közösségi helyzetek és élmények egyedi szintjére. Miért?! Mert a pszichológiai *tudományok*, hasonlóképpen valamennyi más tudományágazathoz, ott kezdődnek, hogy statisztikai értelemben vett *általános érvényű* jelenségek és törvényszerűségek után kutatnak. S ha ilyen általános törvényszerűségekkel próbáljuk „tudományosan” megmagyarázni az *egyedi élményjelenségeket* — gondolok itt éppenséggel az irodalom és művészetek céljára és tárgyára, mint az emberi-közösségi „élmények” és oszthatatlan egyedi történések, létkörülmények és lehetőségek megjelenítésének módjaira egy adott társadalmi-történelmi helyzetben —, „tudományosságunk” szétpukkan, mint valami szappanbuborék! Azaz egyedi esetekben semmi *törvényesen* „általánosat” nem találunk, mint ahogyan egyetlen egyéniségben sem találkozunk „átlagemberrel,” „általános vonásokkal”, „személyiség típussal” stb., mert mindene, amivel rendelkezik az illető, csakis és kizárólagosan egyedi benne, illetve rajta. Tehát nem lehet egyben „általános” is! Vagy pedig az illetőn találunk olyannyira „általános” vonásokat, amelyeket 100%-ban vagy ehhez közel minden más személynél is megtalálunk (pl. azt a tényt, hogy orra van). Ekkor pedig egyszersmind nincs semmi alapunk, hogy „egyedről”, egyéniségről beszéljünk. Akarva, nem akarva, de a kvantummechanika Heisenberg által megfogalmazott *határozatlansági reláció* elve furakszik itt a „tudományos pszichológiai megismerés” és a költői lélektani megismerés” közé. Azaz, mint ahogyan a modern fizika is rájött arra a furcsa tényre, hogy az anyagi történések *elemi* folyamatai lényegében nem „foghatók meg” egzakt módon térben és időben — tehát hogy a legkisebb anyagi részecskék *helye és sebessége* minden esetben csak valószínűségi jelleggel állapíthatók meg —, a pszichológiában is rá kell végre jönnünk, „be kell ismernünk”, mondhat-

nánk a klasszikus pozitívizmus helytartói helyett, hogy a pszichikai benső történések (gondolatok, érzelmek, akaratok stb.) olyan sajátos „egyediséget” tanúsítanak, olyannyira előre kiszámíthatatlan mozgásban vannak, hogy azonosításuk és egyáltalán felismerésük érdekében — még az önmegfigyelés keretein belül is! — le kell mondani „egyediségükről”, azaz csakis tömegekben „foghatók meg” tudatunk immár általánosító jelzőrendszereivel. Idevág az a régi bölcs mondás is, hogy ha elemezni akarjuk érzéseinket, akkor ezeknek már csak ismeretbéli „nyomaikról” beszélhetünk. Egyszóval, hasonlóan, mint ahogyan a fizikának le kellett mondania régi álmáról, hogy az anyagi történések legelemibb „magvát” megismerje — mivelhogy „az atomok legnagyobbrészt levegőből állnak”, mondja egy fizikaszigorlaton született szellemes mondás —, nyilván mi is a pszichológiában arrafelé tartunk, hogy egyszersmind lemondunk azon reményről, hogy az emberi létélmény „magvát”, tehát autentikus benső történéseit tudományos módszereinkkel valaha is megismerjük a maguk „egyediségében” — az egyén(iség), maga a hús-vér ember számára legjelentősebb megnyilvánulásaiban. De talán ez jobb is így, hisz az emberi-közösségi életélményeket a tudományos pszichológiától sokkal, de sokkal érzékenyebb „műszerek” észlelik, rögzítik és adják tovább embertől emberig, közösségtől közösségig, generációról generációra már ösdők óta: az *irodalom és a művészetek együttese*. S ebben az értelmezésben, a pszichológiai tudományok éppen annyira „hasznosak” vagy éppenséggel „hasznavehetetlenek”, mint bármely más tudományok: tudás- és tudatépítő tevékenységek, amelyek csupán eszközt és egyre bővülő keretet adhatnak az emberi értelemnek, de „tudományos magyarázatot” az egyéni élet belső megélésének mibenlétére és minőségére soha. A „belső megéléseket” egyedileg *élni kell*, vagy pedig, ha máséi, csakis megosztva lehet őket *átélni* közvetlen emberi kapcsolatok vagy éppen a művészetek révén.

S engedj meg, Zoltán, hadd fejezzem (?) itt be mondókámat egy, a Sándor művére és az eddigi vitákra való észrevétellel. Kétségbe soha nem vontam, hogy Hódi Sándor a szóban forgó művét egy igen nemes céllal írta: rávillantani az emberi élet személyi vonatkozásainak „belső megélésének”) és intézményesített személyi függőségi viszonyainak kényszerpályáinak”) bizonyos tragikus alakulásaira és összeomlásaira bizonyos társadalmi viszonyok és társadalmi *hatalmak* olvasztókohójában. Eredeti és jelenlegi megítélésem szerint ez egy *drámai* téma, amely olyannyira összetett és olyannyira széles *esztétikai* hatósugarú (lukácsi értelemben), hogy pszichológiai és egyéb társadalomtudományi megközelítése nem az, hogy „lehetetlen”, hanem sajnálatraméltó csakis „szegényítheti”, nem utolsósorban pedig eltérítheti az egész művet vagy annak lényeges üzeneteit az eredeti céltől. Másrészt, ami a társadalomtudományokat illeti a témával kapcsolatosan, az elmúlt 15—20 évben —

tehát Szászék óta — *nem* került forgalomba olyan sok új elméleti és etikai értékelőrendszer, hogy „csak úgy, kapásból” valami nagy felfedezésekhez lehessen jutni. Sok-sok jó munka után nehéz és sokszor szükségtelen egyáltalán könyvet írni! Igaz, hogy mindezen érvek Sándor könyv-írási szándékaitól távol álló kritériumok lehetnek talán, de alkotói láza és vágya a fentebb említett (általam vélt) céllal és feladattal kapcsolatban kétszeres hibába zavarta: elsősorban is, véleményem szerint, Sándor *rossz médiumot* (eszközt, műfajt) választott gondolatai és elképzelései kifejtésére: a jelenkori tudományos pszichológia és szociológia igen-igen hézagos és főként nem éppenséggel megbízható ismeretrendszerét számos érintett jelenséggel kapcsolatban. Azaz, ízlésem szerint, Sándor irodalmi készségeit más, erőteljesebb és céljainak megfelelőbb műfajra kellett volna hogy szentelje, amely nézetemre utaltam is kritikám zárószavában. Pontosítva, itt elsősorban is szociográfiára gondolok, de teljes okkal-joggal valamely irodalmi műfajra is (regényre vagy éppenséggel drámára). Hódi Sándor második hibáját pedig abban látom változatlanul még most is, hogy a pszichológiai *tudományos* munkálkodás és publikálás kritériumai szerint több tekintetben hiányos munkát adott közre. Egyéb kritériumhoz mérve, természetesen, a munkának számtalan érdeme van, amit Te is és más hozzászólók is készséggel kiemeltetek.

Baráti üdvözlettel, B. Á.

*

Apró Istvánnak:

Tisztelt kolléga!

Vitairatában három dologra lettem figyelmes. Először is írásának alcímére. Azaz arra, hogy a pszichológiát „lápvidéknek” nevezi. Sajnos, nem vagyok biztos abban, hogy sikerült-e megfejtennem ezt a metaforát. Mert ha „világunk megélését” ingoványos területnek érzi, mint ahogyan mondja is később, mily pszichológiai „tudomány” lenne éppen „... hivatott segítségére lenni az embernek”, hisz ezek is „lápok”?

Nem-e Ön is vagy túl sokat, vagy pedig túl keveset vagy éppenséggel semmi pozitívat nem vár el ezen tudomány emperikusnak nevezett ágazatairól? A végeredmény egy: — mélységes csalódás. Még szerencse, hogy maga nem „hivatásos” pszichológus, hanem biológiával keresi kenyerét, amely netán kevésbé „boszorkányos lápvidék”?! Ergo, így már egészségügyi okokból sem lenne ajánlatos bajlódnia olyasvalamivel, amit Ön „*burjánzó szakirodalomból épített bánattorony*”-nak nevez (kiemelés tőlem). Nyugodtan sétálhat körötte, mellette, üdvösebb dolgokat mívelve (pl. irodalmat olvasva), csak vigyázzon, nehogy falának támaszkodjon, mert magára dőlhet az egész!...

A másik dolog, ami meglepett, hogy biológus létére nem reagált legalább két igen-igen „kihívó” problémára Hódi Sándor könyvével kapcsolatban: az öröklődés kérdése, talán helyesebben, az örökléstan *etikai* helye és szerepe a társadalom és egyéniség viszonyairól való elmélkedésekben és ideológiai támpontok keresésében, valamint a „*homeosztázis-elv*” kérdése a fejlődésben. Ha egyszer netán személyesen is találkozzunk, majd megkérdem, hogy: *miért?* S erre rá pedig azt, hogy mégis *mi* a véleménye mindkét kérdésben?

A harmadik dolog pedig, amire nemcsak hogy figyelmes lettem, hanem már egyenesen elszomorított — hisz olyannyira *uniszónóban* volt/van az Őnt megelőző vitázók meggyőződésével —, hogy én netán „félem” az elidegenedett társadalmi hatalma(ka)t, s mint mondja, „... éppen ezért egyes enyhébb, intézményesített formáit mintegy védem is”. Tehát netán innen ered(ne) „intenzív félelmem az új, rakoncátlan és a szentesített módszerekkel szemben tiszteletlen gondolatoktól”??!!... (NB. Érdekes, mennyire egybevágó ez a nézete Hódi kolléga azon tézisével, hogy könyvének társadalomkritikai hangvétele „lidércnyomásos olvasmánnyá” vált számomra, és pedig nyilván azért, mert mint „ideológia- és értékmentes tudós” egyszersmind „ősi félelemmel” vagyok a politikai intervencióktól. Tehát „azonosultam az agresszorral”, mondaná ezek alapján egy pszichológus.) Hát kérem szépen, Uram és Uraim! Én is éppen olyan „ősi félelemmel” vagyok a hatalomtól és legfőként az erőszaktól, mint Ön vagy egy másik vagy egy harmadik vagy bármely milliomodik állati vagy emberi lény. Kettő, meggyőződésem szerint egy társadalmi-politikai vagy bármely más erőszak és kiszolgáltatottság elleni védekezésben és harcban vajmi keveset ér egy még erőszakosabb, még dühösebb és kegyetlenebb erőszak. Az állatvilág ezt tudja, az ember *már* (vagy még) nem! Három, az erőszaktól erősebb, magasabb rendű „erő” az *értelem*, amelynek legfőbb fegyvere elsősorban is, hogy a hatalmat és erőszakot — azaz ennek térben és időben mindig is *megadott* hús-vér hordozóit és csatlósait — gondosan *megfigyelje*, hogy „létávolságba” hozza őket, vagy pedig jómaga közelítsen, hogy aztán alkalmasint, mint a nép szólása is mondja, „túljárjon az eszükön”, a maga akarata alá hajtsa, és ezáltal, mint ön-ellenségét megsemmisítse avagy éppen korlátozza úgy az egyedi létezés és fejlődés, mint a fajfenntartás érdekében. Az állatok ezt is tudják, mert az *értelem*, mint olyan, *nem* egy kizárólagos emberi „kulturképzdmény”, hanem elsősorban is fajonkénti változó *biológiai*, hogy úgy mondjam, ösztön-adottság, amely az emberi fajban, a más fajokhoz képest, igen-igen gyéren van genetikailag prekódolva (azaz éppen olyan gyengén, biológiai határozatlansággal, mint egyéb más ösztönei). Az ember eleve nem tudja — honnan is „tudná”? biológiai értelemben —, mit ér, mire is *kell* használnia saját „értelmét”; sőt, sokszor és éppenséggel akkor, amikor *nem* „kellene” (pl. krízishelyzetekben) — „veszti el az eszt”?! S végezetül, úgy az

egyedi ember, mint az egész jelenkori emberi közösség létkérdése függ attól — s itt vajmi kevés kedvem és okom van túlozni —, hogy emberi értelmünk és értelmességünk per pillanat adott korlátait és határait *túlhaladjuk*, egy minőségileg újabb, összetertebb és mindenekelőtt *rugalmasabb*, „*tanulékonyabb*” szintre emeljük — nem humán-genetikával, hanem társadalmi tanulásal! —, mert a fajfenntartás kulturális és technológiai összetettsége immár kezdi messze túlhaladni összértelmi *befogadóképességeinket*. Egyszóval, új emberi készségekre és képességekre van szükség — a legegyszerűbb észlelési képességektől kezdve az ún. kommunikációs vagy probléma-kereső/megoldó/ képességekig és értékelőrendszerig (ideértve, természetesen, etikai-ideológiai rendszereinket is), *mert rendszerünk*, amelyet immár mind nagyobb intellektuális erőfeszítéssel továbbra is *emberinek* nevezünk (mert más, jobb választásunk nincs), *egyszersmind szét fog hullani* a matematikai ún. *katasztrófa-elmélet* bizonyos modelljei szerint! S véleményem szerint, hogy ezt megelőzzük, nem autisztikus, kizárólagosan „befelé fordul”, „önképzőköri” pszichológiákra van szükségünk, amelyek olyannyira felvirágoztak immár nálunk is a „humanisztikus”, „én-központú”, „bio-energetikai” vagy hasonló nevezetű „pszichológiák” leple alatt. Eredetük pedig egy igen-igen kifinomult konformista pszichológiai rendszer, amely elsősorban is a status quo *tőkés* társadalmi berendezéseket védi és óvja, mintegy „társadalmi feledésbe” (Jacobi) és egyéni „élménypsichológiákba” (fenomenológiákba) *fojtvá* új társadalmi viszonyok fejlődési perspektíváinak fűrkészését, ezek építését — *értelemmel!* Új emberi és társadalmi kapacitások fejlődése, természetesen, csak részben lehet a tudományok érdeme. De még abban a relatíve „kis” hozzájárulásban is, meggyőződésem szerint, a tudományos pszichológiai ágazatoknak ismeret- és értékelőrendszereire kétségtelenül mind nagyobb szükségünk lesz, nagyobb, mint valaha — természetesen attól függően, hogy *ki* az a pszichológus vagy egyéb más szakember avagy éppen „magafajta laikus” (az Ön megnevezése), akinek ezen ismeretrendszerek kezébe kerülnek, aki ezeket, ha éppen akarjuk, „létélménnyé” és társadalmi gyakorlattá „hasznosítja”, feldolgozza — avagy éppen *nem* használja, mert fogalma sincs róluk, hogy léteznek!

Ez lenne röviden és hozzávetőlegesen társadalom-ideológiai és szakmai-etikai nézeteimnek magva, amit Hódi kolléga könyvére vonatkozó kritikámnak *lábjegyzetétől* „kellert” volna odafüggesztenem. Tévedtem, hogy nem tettem! Sajnálom, mert ennek hiányában Ön és más „nem pszichológiai területen mozgó értelmiség” (idézve Öntől), begerjedve a „pozitivizmus *versus* humanizmus” csatászó hevétől, olyan „ebet kötött a karóhoz”, amelynek sem gazdája, sem pedig (vitaképes) barátja nem vagyok. Hogy Hódi Sándor *Magatartásformák és társadalmi viszonyok* című könyvét miért részesítettem „szigorú” szakkritikában, nem tudom, világosabb lett-e Ön számára, Apró kolléga, a fentebb elmondottak

alapján. Ha még mindig nem, akkor megmondom: azért, mert Hódi kolléga, szerintem, igen-igen hiányosan és tendenciózusan használta fel és igyekezett „hasznosítani” napjaink még hiányosabb adattárát és igen-igen gyatra értékelőrendszereit úgy adott egyéni, mint társadalmi valóságunk feltérképezésére. Hódi Sándor, meg vagyok győződve és vallom továbbra is, az egyéni létélmények és adott társadalmi valóság(ok) kiváló *pszichológiai* megfigyelője. A kérdésben forgó munkájában azonban a pszichológiai tudományok nagyon is profán megfigyelőjének és „hallgatójának” bizonyult: a számára ismeretes és elfogadható ismeret- és értékadatokat abszolutizálja, a nem „elfogadhatókat” bagatellizálja, a számára ismeretleneket pedig egyszerűen kizárja esetleges „részérzései- nek” bármely zugából. Meg sem kérdezi, hogy *hol* is vannak azok a misztikra és rettenetes „ismeretlenek”. Hódi ezen felületessége — számomra (is) belátható okból — vonatkozik főként a „társadalmi csapdák” (Hankiss) tömkelegeire, amelyek azonosságát főként stigmatizációval nagyolja el — „pozitívizmus”, „bürokratizmus” stb. Főleg olyan jelíggel, mint a gyermekmesékben a „Farkas”... Ez pedig egyenesen káros „mesemondás”. A hatalom és társadalmi *erőszak* napjainkban ugyanis olyan „átszellemlt” formákban — érzékeinket „bágyító”, értelmünket pedig „bénító” módon — tör ránk (televízió, sztript-irodalom, giccs- művészet, mini-komputerek stb.), hogy egyszersmind kárhozatos *hiányos* ismereteket „népszerűsíteni” főként pszichológiából. Az etikai tudatépítés és -tágtítás feladatát hagyjuk továbbra is az irodalomra és a művészetekre. A pszichológiával pedig végleges precizitással és főként higgadt, dühmentes módon kell(ene) bánni. Mert az a fenevad „hatalom”, az a fenevad „technológia”, az a fenevad „human engineering” és egyéb átszellemlt erőszakok, maholnap és máris pontos és precíz adatokkal, „fegyverekkel” hódítják a Világot! Ellenük csakis magasabb rendű, precízebb *értelemmel* lehet kiállni. Pszichológiára vonatkozólag manapság igenis komoly felelőtlenség félpszichológusnak lenni, mint Ön mondja burkoltan: magamfajta „laikusnak”. Az ember vagy foglalkozik empirikus pszichológiával komolyan, ennek tudományos keretei szempontjából, vagy pedig *nem!* Féltudás itt, és főként itt, károsabb a totális nem-tudásnál!... Itt természetesen nem létélményekre gondolok, amelyek tekintetében mindenki önnön magának legjobb „pszichológusa” — adva egy jó vezetőt, pszichológust, mint Hódi kolléga —, hanem olyan pszichológiai rendszerekre, mint pl. észleléslélektan, ahol az ún. „önismeret” vagy „önmegfigyelés” vajmi sovány adatokkal szolgálhat. Tehát az, amit Ön „szőrszálhasogató” módszertannak vél, véleményem szerint, lényeges előfeltétele egy *értelmi* harcnak a valahányunkat fojtogató társadalom- politikai és egyéb más ön-szabályozott „csapdák” ellen, amelyek nem valahol „ott”, az ablakon túl, valahol „bent az erdőben”, hanem *itt-és-most*, Bennem-és-Benned mérkőznek egymással. Ezt vártam Hóditól, hogy ilyen itt-és-most erőszakokról és erőviszonyokról fog beszélni azon

„boszorkányos” társadalom szintjén. Könyvében azonban csalódtam, mert túl sokat vártam: túl nagy tudományos precizitást, túl precíz tér- és időbeli pontosítást. Az én hibám, nemde?! . . .

Tisztelettel és üdvözlettel, B. Á.

*

Vajda Jánosnak:

Kedves János!

Mint látod, „vita-kedvem” igen-igen hevében van, csak sajnos, nem fér minden el egy helyre és egyidőben.

Különösen jólesett, hogy higgadt hozzászólásod némi „józanságot” vitt belém. Alkalmadtán a pszichológiai interdiszciplinaritásról szeretnék kivallatni, amelyről cikkedben szólsz. Na meg arról, hogy szerinted mi az, hogy „tudományos objektivitás”.

Baráti szeretettel üdvözöllek, B. Á.

Zágráb, 1985. március 14-én

